FELSEFİ DENEME / TÜRKÇE

İnsanın Zamanla İlişkisi

Gelişimi Üstlenmek, Öğrenmeyi Tamamlanmış Saymak ve Zihinsel Gelişimin Durdurulması

Hakkı Tan

Bağımsız araştırmacı | Sosyoloji ve eleştirel kuram
ORCID 0009-0008-8582-3132 | hakkitan.org
13 Kasım 2026

ÖZ

Bu çalışma, insanın zamanla ilişkisini **tamamlanmışlık kabulü** üzerinden inceler. Kavram, edinilmiş düşünme ve yaşama araçlarının sonraki yaşam için kendiliğinden yeterli sayılmasını ve esas öğrenmenin tamamlandığı hükmünü ifade eder. Bu kabul, gelişimi sürdürme sorumluluğunu üstlenmemeye gerekçe oluşturur; uygulamanın yeniden öğrenmeye açılan yolları kapalı tutulduğunda düşünsel gelişimin durdurulmasına dönüşür. Zihinsel gelişim genel terim, düşünsel gelişim ise kişinin kendi kabullerini ve yaşamını değerlendirme ve dönüştürme boyutudur. Çalışmada bireyleşmenin ölçütü, kişinin kendi dünyasını diğer insanların, hayvanların ve doğanın varlığı içinde kurduğunun bilinciyle hareket etmesi ve ilişkilerinin sorumluluğunu üstlenmesidir. Sosyal yetkinlik bu sorumluluğun yaşama geçirilmesini ifade eder. Mesleki başarı ve uzmanlık, kişinin kendisini yeniden değerlendirmekten muaf saymasının gerekçesine dönüştüğünde birey kırıcı bir işlev kazanabilir. Ergenlik ve yetişkinliğe geçiş, aile ve okulun yoğun yönlendirmesinin azaldığı veya biçim değiştirdiği, kişinin kendi oluşumuna katılma sorumluluğunun belirginleştiği bir eşik olarak ele alınır. Yanlışını kabul ettiği hâlde değişmekte zorlanmak; yanılma ihtimalini reddetmekten ve bilinen yanlışı çıkar uğruna sürdürmekten ayrılır. Yanlışı bilmek, onun sonuçlarına karşı sorumluluk üstlenmenin yerine geçmez. Geçen süre, yeniden değerlendirmeye kapalı tutulan araçları kullanma becerisini artırabilir ve tekrar, olgunluğun kanıtı sayılabilir. Kapanma; eğitim, çalışma ve yönetim ilişkileri içinde başkalarının oluşumunu sınırlandırabilir, yapısal sorunlarla birleşerek ortak yaşamın maddi ve sosyal koşullarını aşındırabilir. Deneme, zaman ve eğitim felsefeleriyle özerklik ve çevre etiği tartışmalarından, ayrıca sınırlı bir psikoloji literatüründen yararlanır. Temel sav, gelişimi üstlenmenin kişinin kendi oluşumuna katılmasını, ilişkilerinin sonuçlarını değerlendirmesini ve bu değerlendirmenin davranışını değiştirmesine imkân vermesini gerektirdiğidir.

Anahtar kelimeler: Zaman; tamamlanmışlık kabulü; zihinsel gelişim; düşünsel gelişim; ergenlik; yetişkinlik; bireyleşme; sorumluluk; öğrenme; deneyim; alışkanlık; gelenek; ideoloji; düşünsel özerklik; zamana direnme; kuşak çatışması; sosyal yetkinlik; uzmanlık; birey kırıcı yetkinlik; toplumsal habitat; birlikte var olma bilinci.

İnsan, ana rahmindeki varoluşundan itibaren kendisinin başlatmadığı bir sürecin içindedir. Zaman onu kavrar; bedensel oluşumu ilerler, içinde yaşayacağı dünyanın anlamları kendisinden önce hazırlanır. Doğumdan sonra aile, dil, kültür ve eğitim aracılığıyla bu dünyaya katılır. Yaşamayı öğrenirken, neyin yaşanmaya değer sayılacağını da öğrenir. “Zamanın insanı kavraması”, bu seçilmemiş başlangıcı ve insanın iradesiyle durduramadığı zamansal varoluşunu anlatır. Kişi kendisini biçimlendiren ilişkileri fark etmeye başladığında, onların yönünü değerlendirme ve kendi oluşumuna katılma imkânıyla karşılaşır.

Bu nedenle yaş almak ile gelişimi üstlenmek birbirinden ayrılmalıdır. Takvim, geçen süreyi kaydeder. Kişinin o süreyle ne yaptığı, yaşantılarının onu hangi yönde değiştirdiği ve kendi değişimine nasıl katıldığı ayrıca ele alınmalıdır. Zaman, bedensel yaş almayı kişinin onayına bırakmaz; düşünsel olgunlaşmayı ise kendi başına güvenceye almaz. “Zamanın zihni bireye devretmesi” ve “gelişimi zamandan devralma” ifadeleri bu asimetriyi anlatır: Kişi, geçen yılların kendi adına düşünsel olgunluk üreteceği beklentisinden çıkarak, yaşamının kendisini nasıl biçimlendirdiğine katılma sorumluluğuyla karşılaşır. Bu devir, zihnin bütün koşullarıyla bireyin denetimine geçmesi anlamına gelmez; kişinin kullanabildiği olanaklar içinde kendi oluşumuna katılması anlamına gelir.

Bu denemede zihinsel gelişim, öğrenme, hatırlama, anlamlandırma, hayal etme ve duyguları işleme gibi süreçleri kapsayan genel terimdir. Düşünsel gelişim, bu süreçlerle edinilen düşünme ve yaşama araçlarını değerlendirme, yeniden düzenleme ve kendi oluşumuna yön verme boyutudur. Yeni sorular kurmayı, başkasının yaşantısını anlamayı, duyguları yeniden anlamlandırmayı ve hayal gücüyle yeni yaşam olanakları oluşturmayı içerir. Çalışmanın gelişme ölçütü, bu değerlendirici ve dönüştürücü ilişkiyi sosyal varoluşta sürdürebilmektir. Yanlışı fark etmek, ilişkide sorumluluk almaya açılmadığında; yeni bilgi ve beceriler edinmek de sosyal yaşama yön veren çerçeve değerlendirme dışında tutulduğunda tek başına bu gelişmeyi göstermez. Başlıktaki “durdurulma”, bütün zihinsel faaliyetlerin kesilmesini değil, kişinin kendisini ve ilişkilerini yeniden değerlendirmeye ve bu değerlendirmenin davranışını değiştirmesine açılan yolları kapalı tutmasını anlatır.

Bu deneme kavram çözümlemesi ve felsefi karşılaştırma yoluyla ilerler. Ergenlik, kesin bir biyolojik sınır olarak ele alınmaz; çocuklukta etkin katılım, yetişkinlikte planlanmamış dönüşümler mümkündür. Ebeveynlik, eğitim ve yönetim örnekleri, kapanmanın ilişkiler içindeki işleyişini açıklayan düşünce örnekleridir. Psikoloji kaynakları açıklamanın kapsamını belirlemeye yardımcı olur; kuşak çatışması ve habitatın tahribiyle kurulan bağları doğrudan kanıtlayan çalışmalar olarak kullanılmaz.

Çocukluk ve ergenliğe uzanan oluşumun bu çalışmadaki belirleyici özelliği, çevresel etkilerin genişliğidir. İnsan, kendisine sunulan anlamları karşılaştırabileceği araçları da aynı çevre içinde edinir. Neye güvenileceği, hangi davranışın onaylanacağı, neyin ayıp veya doğru sayılacağı, nasıl bir hayatın başarılı kabul edileceği, kişinin bağımsız değerlendirmesinden önce onun dünyasına yerleşebilir. Çocuk bu ilişkilerin edilgin bir kabı değildir; yine de ilişkilerin sınırlarını ve kaynaklarını belirlemekte yetişkinlerle eşit konumda bulunmaz.

Gelenek, görenek ve ideoloji, karşılaşılan durumları anlamlandırmayı ve ortak bir yaşam kurmayı sağlayan araçlar sunar. Sorun, bu araçların edinilmiş olduklarının unutulup hayatın sonraki bütün durumları için kendiliğinden geçerli sayılmasıyla ortaya çıkar. “Her şeyi doğal olarak öğrenmiş olmak”, öğrenilenin kökenini görünmezleştiren bu değerlendirmedir: Kişi, belirli koşullarda kendisine öğretileni hayatın doğrudan bildirdiği bir hakikat gibi taşıyabilir. Böylece hayatın ilerlemesi, donanımını değiştirme gereği doğurmak yerine onu kullanmak için yeni fırsatlar sunuyormuş gibi görülür.

Ergenlik ve yetişkinliğe geçiş, bu ilişki açısından önemli bir eşiktir. Bu denemede dönemin önemi, aile ve okulun yoğun biçimde yönlendirdiği yetişme süreciyle kişinin kendi yaşamının yönünü belirleme sorumluluğu arasındaki geçişte aranır. Yoğun eğitilme döneminin sonuna yaklaşan birey adayı, kendisini yönlendirenlerin onun adına cevaplayamayacağı sorularla daha doğrudan baş başa kalır. Burada "birey adayı", henüz insanlık değeri veya hakları kazanmamış biri değil, kendi oluşumunun sosyal sorumluluğunu üstlenme sürecindeki kişidir. Aile ve okulun etkilerinin herkes için aynı yaşta sona erdiği varsayılmaz; yönlendirme sürebilir, azalabilir veya biçim değiştirebilir. Belirleyici olan, hazır yönlendirmelerin yaşamın sonraki karşılaşmalarını kendiliğinden karşılayacağı beklentisinin sorgulanmasıdır.

Bu geçişte kişi, kendisini yetiştiren yetişkinlerin çelişkileriyle karşılaşabilir; onların hükümlerinin tek mümkün hüküm olmadığını fark edebilir. Beauvoir'ın *Belirsizlik Ahlakı*'nda ele aldığı ergenlik deneyimi, hazır dünyanın insan yapımı niteliğinin belirginleşmesi ve kişinin kendi seçimleriyle yüzleşmesi bakımından bu soruna yakındır. Beauvoir, sonraki seçimlerin yeniden değerlendirilebilmesini de açık tutar. [4] Bu denemenin vurgusu, kişinin kendisinin yetiştirilmesindeki bir aşamanın sonunu kendi gelişiminin tamamlanması sanabilmesidir. Ergenliğin önemi bu sorunun belirginleşebildiği geçişte yatar; tamamlanmışlık kabulü sonraki yaşlarda da oluşabilir veya güçlenebilir.

Bu geçişte belirleyici olan, kişinin kaç şey bildiğinden çok, bildiklerini hangi koşullarda edindiğini ve hayatına hangi gerekçelerle yön verdiklerini değerlendirmeye başlayabilmesidir.

Bu noktada tamamlanmışlık kabulü belirleyici hâle gelir. Tamamlanmışlık kabulü, kişinin başta çocukluk ve ergenlik olmak üzere yaşamı boyunca edindiği düşünme ve yaşama araçlarını sonraki dönemler için kendiliğinden yeterli sayması, esas öğrenmenin tamamlandığına inanmasıdır. Bu kabul, kişinin hayatı hakkında her ayrıntıyı bildiğini söylemesini gerektirmez. Yeni bilgiler edinmeye açıkken, onları değerlendirdiği temel donanımı artık değişmeye ihtiyaç duymayan bir bütün olarak görmesi de aynı kabulü sürdürebilir.

Üstlenmeme, bu kabule dayanarak kişinin düşünsel gelişimini sürdürme sorumluluğunu almamasıdır. Kişi, edindiği araçların yeni deneyimlerle dönüştürülmesini, gerektiğinde terk edilmesini veya yenilerinin kurulmasını kendi sorumluluğu olarak görmez. Yaşamanın, hazır donanımın kullanımıyla sürdürülebileceği varsayılır. Böylece tamamlanmışlık kabulü, gelişimi üstlenmemenin gerekçesi hâline gelir.

Durdurma ise öğrenmenin tamamlandığı ve artık uygulamanın vaktinin geldiği hükmünün, kişinin kendi oluşumunu yeniden ele almasına açılan yolları kapatmasıdır. Bu hükmün açıkça söylenmesi gerekmez. Kişinin kendisini yeni sorular karşısında nasıl konumlandırdığı, itirazları nasıl karşıladığı ve yanılgılarıyla ne yaptığı aynı hükmü fiilen sürdürebilir. Tamamlanmışlık kabulü bu ilişkinin dayandığı değerlendirmeyi, üstlenmeme gelişimi sürdürme sorumluluğunun alınmamasını, durdurma ise öğrenmenin dönüştürücü yollarının kapalı tutulmasını ifade eder.

Tamamlanmışlık kabulü, yeni deneyimlere verilecek yanıtları yönlendirir. Kişi, başarısızlık karşısında araçlarının yeterliliğini incelemek yerine onları daha ısrarla uygulayabilir; farklı bir yaşam biçimiyle karşılaştığında kendi ölçütlerini tartışmaya açmak yerine karşısındakini baştan yetersiz sayabilir. Üstlenmeme böylece mevcut çerçevenin tekrar tekrar korunmasına katılır. İncelenen durum, tek bir öğrenme fırsatının kaçırılması değil, kişinin kendisini artık öğrenmesi gereken biri olarak görmeyip karşılaşmaların dönüştürücü yönlerini sürekli etkisizleştirmesidir.

Kant'ın ergin olmayış çözümlemesi, kronolojik yetişkinlik ile kendi aklını kullanma arasındaki ayrımı kurmak bakımından önemlidir. Bununla birlikte burada incelenen tamamlanmışlık kabulü, açıkça

başkasının rehberliğine ihtiyaç duyduğunu söyleyen kişiyle sınırlı değildir. Kişi kendisini bütünüyle bağımsız sayarken de daha önce devraldığı araçları incelenmemiş biçimde kullanabilir. Bu denemenin Kant'la kurduğu ilişki, kendi aklını kullanma sorumluluğunu, insanın aklını kullanırken başvurduğu donanımın kuruluşuna kadar genişletmesidir. [3]

Öğrenmeden uygulamaya geçmek, kendi başına kapanma oluşturmaz. Her öğrenme, farklı biçimlerde uygulama ve deneyimle karşılaşır. Belirleyici olan, uygulamanın yeniden öğrenmeye dönüp dönemediğidir. İnsan uyguladığı şeyin sonuçlarından hareketle araçlarını değiştirebiliyorsa, uygulama gelişmenin parçası olur. Uygulamanın sonuçları yalnızca önceden verilmiş hükmü doğrulamak için kullanılıyorsa, öğrenme ile uygulama arasındaki dönüş yolu kapatılır.

Dewey'nin gelişme ve alışkanlık üzerine düşünceleri bu ayrımı açıklamaya yardımcı olur. *Demokrasi ve Eğitim*, alışkanlığı yeni koşullara göre yeniden düzenleme yetisini önemser; düşüncenin eşlik etmediği mekanik tekrarın gelişme olanaklarını kapatmasını eleştirir. Bu yaklaşım, bir beceriyi sürekli kullanmakla o becerinin sınırlarını değerlendirmek arasındaki farkı görünür kılar. [5]

Bir ebeveynin kendi yetiştirilme biçimini düşünelim. Çocuğuna, kendisinin çocukken gördüğü davranışları uygulayabilir ve bunu hayatın doğal düzeni sayabilir. Çocuğun itirazı, bu düzeni yeniden düşünmeye çağıran bir karşılaşma olabileceği gibi, mevcut yöntemi daha sıkı uygulamak için bir gerekçe olarak da yorumlanabilir. İkinci durumda kişi, ebeveynlik deneyimi kazandıkça çocukla ilişkisinin araçlarını dönüştürmeyebilir; aynı araçları kullanmakta daha kararlı hâle gelebilir. Bu örnek ampirik bir vaka kaydı değil, öğrenmenin tamamlanmış sayılmasının işleyişini açığa çıkaran bir düşünce örneğidir.

Doğumunun üzerinden elli beş yıl geçmiş bir insanın, yirmi beş yaşında yeterli saydığı düşünme ve yaşama araçlarını hâlâ yeniden değerlendirmeden kullandığını düşünelim. Buradaki "yirmi beş yaşında kalmışlık", o yaşın zindeliğini değil, donanımıyla kurduğu ilişkinin o dönemdeki tamamlanmışlık hükmüne bağlı kalmasını anlatır. Yirmi beş, herkes için geçerli bir kapanma yaşı değil, bu düşünce örneğine özgü bir eşiktir. Aradaki otuz yılda yeni bilgiler, ilişkiler ve sorumluluklar edinilmiş olabilir; fakat bunları karşılayan temel araçlar değerlendirmeye kapalı tutuluyorsa, yaşam öyküsünün genişlemesi aynı ölçüde düşünsel gelişme sayılmaz.

Bu yıllar kapanma bakımından da boş geçmez. Aynı araçların kullanılması, onların daha ustaca uygulanmasını ve daha güçlü savunulmasını sağlayabilir. Üstelik kullanım süresinin uzunluğu, araçların doğruluğunun kanıtı sayılabilir. Böylece tekrar deneyim olarak sunulur; deneyim yetkinlik iddiasına, yetkinlik iddiası da yeniden öğrenmeye gerek bulunmadığı hükmüne dayanak yapılır. "Bu yaşa geldim" veya "yıllardır böyle yapıyorum" ifadeleri, kullanılan araçların sınırlarını değerlendirmek yerine bu değerlendirmeyi gereksiz saymanın gerekçesi hâline gelebilir. Tamamlanmışlık kabulü tekrarı yönlendirirken, tekrarın süresi de tamamlanmışlık kabulünü güçlendirebilir. Bu denemenin eleştirdiği, yaşın ve deneyimin düşünsel yetkinliği kendiliğinden güvenceye aldığı varsayımıdır.

Deneyimin niteliği, yaşanan olayların sayısı kadar bunların nasıl karşılandığına ve sonraki davranışlara ne kattığına bağlıdır. Yaşantı çoğalırken onu değerlendiren hükümler yeniden kurulmayabilir.

Seneca'nın yaşamın uzunluğu ile nasıl yaşandığını ayıran düşüncesi, süreyi yaşamın niteliğiyle özdeşleştirmemek için tarihsel bir dayanak sağlar. Bu denemenin özel sorusu ise geçen sürenin kendiliğinden bir düşünsel yetkinlik belgesi sayılmasıdır. Yaşın ilerlemesi, kişinin sözünü tartışılmaz kılmaya başladığında, zamanın birikimi öğrenmenin sürmesine karşı kullanılabilir. [8]

Augustinus'un bellek, dikkat ve beklenti üzerinden geliştirdiği zaman çözümlemesi, geçmişin, şimdinin ve geleceğin insan deneyiminde nasıl birlikte bulunduğunu düşünmeye imkân verir. Bu denemenin

sorusu, bu ilişkinin kişinin kendi oluşumuna katılması bakımından nasıl düzenlendiğidir: Geçmiş, şimdiki karşılaşmalarla yeniden anlamlandırılabiliyor mu; gelecek, önceden kurulmuş hayatın tekrarı dışında olanaklar taşıyabiliyor mu? Bu kullanım, Augustinus'un teolojik zaman anlayışının bütünüyle benimsenmesini gerektirmez. [1]

Öğrenmesini tamamlanmış sayan kişi geleceğe yönelmeyi bırakmaz. Plan yapar, çalışır, başarı arar ve yeni durumlara uyum sağlayabilir. Ancak bu geleceğin anlamı, sorgulanmayan donanımın uygulanacağı bir süreyle sınırlanabilir. Geleceğin, kişiyi bugün olduğundan başka türlü biri hâline getirebilme imkânı daralır. Böylece insanın zamanla ilişkisi, yeni karşılaşmalar yoluyla dönüşmekten, kendi mevcut biçimini ilerleyen yıllar boyunca sürdürmeye doğru kayar.

Bergson'un süre anlayışı, bu noktada "aynı kalma" ifadesini hassaslaştırır. *Yaratıcı Evrim*'de geçmiş bugünde etkisini sürdürür ve kişilik sürekli değişir. [2] Kapanma da bu değişmenin içindedir: Daha katı, daha incelikli veya savunulması daha kolay hâle gelebilir. Elli beş-yirmi beş örneğinde kişi, yeni bilgileri ve tartışma yeteneğini tamamlanmış saydığı çerçeveyi korumak için kullanabilir. Buradaki ayrım, değişmenin varlığı ile kendi oluşumunu yeniden açabilmek arasındadır. Kapanmayı sürdürme becerisinin artması, bu denemenin gelişme ölçütünü karşılamaz.

"Beden zihne göre ileri yaş alırken, zihin bedene göre geri yaş almaya başlar" ifadesi bu zamansal asimetriyi anlatır. Geri yaş alma, zihne sayısal bir yaş atamak değil, yaşanan hayatın genişlemesiyle onu karşılayan donanım arasındaki mesafenin açılmasıdır. Yeni ilişkiler, sorumluluklar ve kayıplar getiren yaşam, eski hükümlerle karşılanamadığında bu mesafe kişinin kendi hayatında da belirir.

Kişinin bedensel olarak zaman içinde ilerlerken düşünsel olarak zamana direnmesi bu ilişkiyi anlatır. Direnme, yaşantıların geçmiş hükümleri yeniden değerlendirmeye açmasına karşı koymaktır. Kişi, yeni durumu anlamak için eski donanımını sınamak yerine durumu o donanıma uymaya zorlar. Burada her yeniliği kabul etmesi beklenmez; dayatılan bir beklentiyi değerlendirerek reddetmesi de kendi oluşumunu üstlenmesinin parçası olabilir.

Tamamlanmışlık kabulü, böylece kişinin değişen yaşamı ile korumaya çalıştığı kendilik tasarımı arasında bir gerilim doğurabilir. Yeni ihtiyaçlar, sorumluluklar ve ilişkiler, geçmişte yeterli sayılan araçlarla karşılanamadığında kişi, kendisini yeniden değerlendirmek ile eski hükümlerini korumak arasında bir kavga yaşayabilir. Bu gerilimin açıkça fark edilmesi gerekmez. Kişi, kendi donanımının sınırlarıyla karşılaşmak yerine, onu yeniden düşünmeye çağıran insanları sorun olarak görebilir; kendisini koruma çabası, çevresini eski hükümlerine uymaya zorlama çabasına dönüşebilir. Buradaki kavga, kendilikle ilişkinin çevreyle ilişkiye taşınabilmesini anlatır. Her kapanmanın önce bilinçli bir iç çatışma, ardından açık bir toplumsal çatışma ürettiği ileri sürülmemektedir; çevre de aynı kabulleri paylaşarak kapanmayı destekleyebilir.

Kişinin edindiği araçları yeniden değerlendirmeye katılması, bu çalışmada bireyleşmenin ölçütünü oluşturur. Bu katılımın yönünü belirleyen, **kendi dünyasını ötekilerin de var olduğu bir dünya içinde kurma bilincidir**. Ötekiler, diğer insanlarla birlikte hayvanları ve insanın parçası olduğu doğal dünyayı da kapsar. Kendi davranışını değerlendirmek, başkasını anlamak ve gerektiğinde kendisini değiştirmek, bu birlikte var olma bilincinde birleşir. Kişi, yaşamının kendi amaçlarından ibaret olmadığını; yaptıklarının diğer varlıkların yaşamında sonuçlar doğurduğunu değerlendirmesine katılır.

Sosyal yetkinlik, bu bilincin ilişkilerde sorumluluğa dönüşmesidir: Kişinin başkasının yaşantısını ve söz hakkını tanıyabilmesi, kendi davranışının sonuçlarını değerlendirebilmesi ve birlikte yaşama biçimini gerektiğinde yeniden düzenleyebilmesi. Bu yetkinlik çevrenin beklentilerine sorunsuz uyum sağlamakla ölçülmez; o beklentilere gerekçeli biçimde karşı çıkmayı da içerebilir. İnsanlarla kurulan ilişkilerde

karşılıklı söz ve itiraz önem taşırken, hayvanlar ve doğayla ilişkide onların varlığını ve yaşam koşullarını insanın kullanım amaçlarına indirgememek önem kazanır. Bu, bütün varlıklarla aynı tür ilişki kurulacağı iddiası değildir. Bireyleşme, insanın değerini veya haklarını kazandığı bir aşamayı değil, kendi hayatını ortak dünya içinde kurma biçiminin niteliğini anlatır.

Yüksek bir zekâ düzeyi, ileri matematik bilgisi, fizikte yerleşik bir paradigmayı değiştirebilmek veya bir insanın hayatını kurtarabilecek hukuk bilgisine sahip olmak, bu anlamdaki bireyleşmeyi kendiliğinden sağlamaz. Kişi işinde öğrenmeye açıkken aile ve diğer sosyal ilişkilerinde kendi kabullerini tartışılmaz sayabilir. Bu durumda mesleki ilerlemesi, sosyal bireyleşmesindeki kapanmayı telafi etmez. İş yaşamı da sosyal ilişkiler içerir; burada ayrılan, meslek ile toplum değil, belirli bir işte yetkinleşmek ile o yetkinlik dâhil kendi sosyal varoluşunun sorumluluğunu üstlenmektir.

Uzmanlık, kişinin bütün varoluşuna ilişkin yeterlilik belgesine dönüştüğünde birey kırıcı bir işlev kazanabilir. Bilgi, unvan veya başarı, sosyal ilişkileri yeniden değerlendirmeye gerek bulunmadığının gerekçesi yapılır. Böylece tamamlanmışlık kabulü, geçen yılların yanında mesleki başarıdan da destek alır. Birey kırıcı olan, yetkinliğin kişinin kendi sınırlarıyla karşılaşmasını engelleyen bir muafiyet gerekçesine dönüşmesidir.

Bu denemede “patolojik” olarak nitelenen durum, kişinin bir alanda başarılı, başka bir alanda yetersiz kalmasından ibaret değildir. Sosyal yetersizliğini sorgulamayı reddetmesi ve başarısını, yetkinliğini veya konumunu başkalarına baskı kurmanın gerekçesine dönüştürmesiyle belirginleşir. Sözcük klinik tanı olarak kullanılmamaktadır; birlikte var olma ve ilişkilerin sorumluluğunu üstlenme imkânlarının bozulmasını ifade eder. Kişi, sahip olduğu yetkinliğe dayanarak kendi davranışlarını değerlendirme dışında tutarken başkalarının itirazını da geçersizleştirebilir. Aynı yetkinlikler, kendi sosyal oluşumunu değerlendirmeye açık tutan insanda hem kendisi hem ortak yaşam için kazanıma dönüşebilir.

Bireysel ve toplumsal bozulmanın birlikte düşünülmesi, Fromm’un “normalliğin patolojisi” tartışmasıyla karşılaştırılabilir. Fromm, toplumsal olarak paylaşılan bir bozulmanın kişiye normal görünebileceğini, hatta kültürel olarak değerli sayılarak başarı duygusuyla desteklenebileceğini ele alır; bunu bireysel nevrozla özdeşleştirmez. [18] Bu yaklaşım, toplumsal kabul ile insanın gelişimi arasındaki ayrımı düşünmek için önemlidir. Bu denemenin özel odağı ise kişinin kendi oluşumunu tamamlanmış saymasının zaman içinde nasıl sürdürüldüğü, yaş ve yetkinliğin bu hükmü nasıl desteklediği ve kapanmanın başkasının oluşumuna nasıl taşındığıdır. Ortak bir sorun alanı bulunması, iki açıklamanın bütün gerekçeleriyle aynı olduğu anlamına gelmez.

Bu bozulmanın görünümü, kişinin içinde bulunduğu ilişkiye ve kullanabildiği güce göre değişir. Çocukluk ilişkilerinde başkasını dinlemeyi reddetme, çalışan konumunda mesleki bilgisini çalışma arkadaşlarını susturmak için kullanma, işveren konumunda başarıyı çalışanların itirazını reddetmenin gerekçesine dönüştürme biçimleri alabilir. Bilim insanında uzmanlık alanının dışına taşan tartışılmazlık iddiasında, seçmende kendi tercihinin sonuçlarını değerlendirmeyi reddetmede, siyasetçide kararlarının eleştirisini yetkisine saldırı saymada belirebilir. Bunlar söz konusu rollerin zorunlu özellikleri değil, kapanmanın farklı ilişkilerdeki olası görünümleridir. “Kendi düzeyine paralel” bozulma, kişinin insan olarak değerine değil, etki alanına, karar yetkisine ve başkalarının yaşamını belirleme gücüne ilişkindir. Çocukta oluşmakta olan bir ilişki biçimiyle geniş karar yetkisi taşıyan yetişkinin sorumluluğu da aynı ölçüyle değerlendirilemez.

Kendisini biçimlendiren çevrenin dışına çıkmayı zorlamak, bu anlamda, çevresiz bir varoluş kurmak değildir. İnsan dilini, bilgisini ve başkalarıyla ilişkilerini geride bırakarak düşünemez. Çıkış, içinde yetişilen çevrenin sunduğu açıklamaların dışına bakabilmek, alternatiflerle karşılaşabilmek ve o güne

kadar doğal sayılanı değerlendirme konusu hâline getirebilmektir. Çevrenin belirleyiciliği, kişinin değerlendirmesine kapalı bir hüküm olmaktan çıkarılmaya çalışılır.

Bir gelenekten başka bir ideolojiye geçmek, bu nedenle tek başına gelişmenin kanıtı sayılamaz. Aynı sorgusuz bağlılık, yeni bir içerikle sürdürülebilir. Benzer şekilde, devralınmış bir düşünceyi korumak da otomatik olarak kapanma değildir. İnsan onu inceleyebilir, sınırlarını tanıyabilir ve gerekçeleriyle benimseyebilir. Gelişmenin ölçütü, sürekli görüş değiştirmek veya kendisini yetiştiren her şeyi reddetmek yerine, kişinin bunlarla kurduğu ilişkinin değerlendirmeye ve dönüşüme açıklığında aranmalıdır.

Heidegger'in sahihlik tartışmasının akademik yorumlarında öne çıkan, kendi olanaklarını üstlenme düşüncesi bu noktada bir karşılaştırma zemini sağlar. İnsan zaten içinde bulunduğu bir dünyada, miras aldığı olanaklarla ilişki kurar. Ancak bu denemede üstlenme, söz konusu olanakların düşünsel gelişime nasıl açıldığı üzerinden ele alınmaktadır. Heidegger'in ontolojik çözümlemesi burada bir yaş veya olgunluk ölçeğine dönüştürülmemektedir. [7]

Kendi gelişimini üstlenmenin gerekçesi, kişinin bütün koşullarına hâkim olması beklentisi değildir. Bu çalışmanın normatif dayanağı, insanın kendi sosyal yaşamına yön veren değerlendirmelere katılabilmesinin ve başkalarının aynı katılımını tanımasının değeridir. Kişinin böyle bir katılımda bulunabilmesi için, geçmişte edinilmiş araçların onun adına son sözü söylemesini önleyebilmesi gerekir. Gelişimi üstlenme sorumluluğu bu kabulden doğar: İnsan, kullanabildiği olanaklar ölçüsünde, kendi hayatına yön veren donanımın yeterliliğiyle ilgilenmelidir.

İnsan, ebeveyn, öğretmen, yönetici, komşu veya yurttaş olarak başkalarının yaşamına katılır. Kendi donanımını tamamlanmış saydığında onun sınırlarını başkalarına da uygulayabilir. Bu nedenle kendini yeniden değerlendirme sorumluluğu, birlikte yaşanan insanların itirazlarını duyabilmeyi de içerir.

Kişinin "Kendimi sorguluyorum" demesinin karşılığı, başkasının itirazının değerlendirmesinde yer bulmasında ve gerekçesi ortaya çıktığında davranışını değiştirebilmesinde aranır. Her itirazı kabul etmesi gerekmez; ancak görüşünü korumasının gerekçesi yalnızca yaşı, başarısı veya uzmanlığı olamaz. Ebeveynlik örneğinde çocuğu dinlemek, onun itirazını kendi yöntemini haklı çıkarmanın aracına dönüştürmekten farklıdır. Çocuğun yaşantısının yöntemdeki sorunu görünür kılmasına izin vermek ve buna göre sorumluluk almak, sorgulamanın ilişkide karşılık bulmasıdır.

Burada değişmekte zorlanmakla değişmeye kapanmak ayrılmalıdır. Çocuğuna yanlış davrandığını kabul ettiği hâlde aynı davranışı tekrarlayan ebeveynin kapanması, yalnızca bu tekrardan hareketle kesin ilan edilemez. Yanlışını tanıması, yeniden değerlendirme yolunun açık kalabileceğini gösterir; henüz davranışını değiştirememiş olması bu imkânı kendiliğinden ortadan kaldırmaz. Kabulün sorumluluk almaya, davranışını değiştirme çabasına veya yardım aramaya dönüşmesi, açıklığın sürmekte olduğuna ilişkin işaretlerdir. Buna karşılık kişi yanlışını bildiği hâlde üstünlüğünü, rahatlığını veya çıkarını korumak için onu sürdürüyorsa, bilmesi sorumluluğu üstlendiğinin kanıtı sayılamaz. Yalnızca kabul cümlesi gelişmenin gerçekleştiğini göstermez ve tekrarlanan davranışın zararını ortadan kaldırmaz.

"Ben yanlış yapmam" diyerek yanılma ihtimalini değerlendirme dışına çıkaran ebeveynde ise kapanma, bu tutum bakımından açıktır. Birincisinde değişmenin başlayabileceği bir kabul bulunduğu için umut vardır; ikincisi, kendi tutumu içinde bu başlangıç imkânını kapatır. Buradaki "umutsuzluk", kişinin gelecekte hiçbir koşulda değişemeyeceği yönünde bir hüküm olarak değil, mevcut tutumunu sürdürdüğü sürece değişmeye içeriden bir yol bırakmaması olarak anlaşılmalıdır. Değişmenin başlayabilmesi, yanlışla karşılaşmayı mümkün tutmayı ve bu karşılaşmanın davranışa yön vermesine izin vermeyi birlikte gerektirir.

Bir yöneticinin “Ben zaten biliyorum” diyerek çalışanını susturması, bu ayrımı sosyal sorumluluk bakımından görünür kılar. Yönetici kendi hükmünün yanlış olabileceğini reddedebilir; yanlışını bildiği hâlde makamını veya çıkarını korumak için de çalışanını susturabilir. Çalışanın söz hakkının engellendiğini ve bu engellemenin zararını değerlendirmek için önce yöneticinin hangi iç gerekçeyle hareket ettiğini kesinleştirmek gerekmez. İki durumda da yöneticinin kendi konumunu başkasının katılımının önüne koyması söz konusudur. Bilerek yapılan yanlış, bilginin varlığı sayesinde sosyal gelişme sayılmaz.

Bu iki tutum, sorumluluğun üstlenilmemesinde birleşir: Birinde kişinin kendisini yeniden değerlendirme yolu, diğerinde değerlendirmesinin kendi davranışını değiştirmesine açılan yol kapatılır. Gelişimin durdurulması, böylece yalnızca yanlışı görememekle açıklanamaz; görülen yanlışın ilişkinin yeniden kurulmasına katılmasını engellemekle de sürdürülebilir. Bu denemenin tamamlanmışlık kabulüyle incelediği özel durum, kişinin kendi donanımını, konumunu veya ilişki kurma biçimini yeniden ele almaktan muaf saymasıdır. Her toplumsal zarar bu kabulün varlığını tek başına kanıtlamaz; fakat zarar veren kişi yanlışını biliyor diye bireyleşme sorumluluğunun dışında tutulamaz.

Kuşak çatışmasına ilişkin önerilen açıklama, kişinin kendi oluşumunda kapattığı alanı sonraki kuşağın oluşumunun sınırı hâline getirmesinde belirir. Önceki kuşağın belirli koşullarda edindiği araçlar, sonraki kuşağın farklı karşılaşmaları için tartışılmaz ölçütler sayılır. Yeni kuşağın kendi oluşumuna katılma talebi, böylece kişisel kapanmanın başkasının nasıl gelişebileceğini belirleme iddiasına dönüşmesiyle karşılaşır.

“Ben de senin yaşındaydım” sözü, kuşaklar arasında deneyim paylaşımını başlatabilir. Ancak “Dolayısıyla senin yaşadığını zaten biliyorum” hükmüne dönüştüğünde, sonraki kuşağın yaşantısındaki farklılığı dinlemeye gerek bırakmayan bir yetki iddiası hâline gelebilir. Yaşın ve tekrarın sağladığı yetkinlik iddiası, burada başkasının bugünü üzerinde söz sahibi olmanın gerekçesi yapılır. Çatışmanın konusu, önceki kuşağın geçmişinin sonraki kuşağın yaşamında hangi yetkiyle konuşacağıdır. Kendi geçmişini yeniden değerlendirmeye kapalı tutan kişi, başkasının geleceğinin de o geçmişin devamı olmasını bekleyebilir.

Bu, bütün kuşak çatışmalarının tek nedenini belirleyen bir açıklama değildir. Yaşça büyük olmak kapanmanın, genç olmak açıklığın yeterli ölçütü sayılamaz. Belirleyici olan, kişinin kendi donanımını değerlendirmeye açıp açmadığı ve onu başkasının oluşumuna değişmez sınır olarak uygulayıp uygulamadığıdır.

Bununla birlikte gelişimi üstlenme sorumluluğunun kullanılabilmesi, toplumsal koşullardan bağımsız değildir. Sorgulamanın cezalandırıldığı, farklı kaynaklarla karşılaşmanın zorlaştığı veya insanın düşünmeye ayırabileceği imkânların sürekli daraltıldığı ilişkilerde, kendi oluşumuna katılmak daha güç hâle gelir. Kişinin yapabileceği şeylerle yapmasına izin verilen şeyler arasındaki ilişki, sorumluluğun kapsamı değerlendirilirken hesaba katılmalıdır.

Eğitim ilişkisi, bu sorumluluğun neden yalnızca kişisel bir mesele olmadığını gösterir. Konum ve makamların dağıtılmasında mesleki yeterlilik esas alınırken bireyleşmenin ilişkisel boyutu değerlendirme dışında kaldığında, kişi teknik olarak yetkin olduğu bir görevin sosyal sorumluluğunu üstlenmeden yetki kazanabilir. Bu denemenin ele aldığı sorun, mesleki yeterliliğin kişinin bütün ilişkilerine ilişkin yeterlilik belgesi sayılmasıdır. Öğretmenlik, başkasının oluşum koşullarına doğrudan katıldığı için bu sorunu görünür kılan bir örnektir.

Kendi donanımını tartışılmaz sayan bir öğretmen, ders içeriğini aktarırken öğrencinin soru sormasını, itiraz etmesini veya farklı bir açıklama geliştirmesini engelleyebilir. Böylece bilgi aktarımı sürerken

eğitimin öğrenciyi kendi oluşumuna katılmaya açan işlevi zayıflar. Öğrenci, bir konuyu öğrenirken otorite karşısında kendi değerlendirmesini askıya almayı da öğrenebilir. Bu anlamda öğretmenlik konumu, eğitim ve öğretimin dönüştürücü imkânlarını engellemenin aracına dönüşür. Birey adayı açısından güçlük, sonradan karşılaştığı sorunları değerlendirmek için kullanacağı araçların da böyle bir ilişkide biçimlenmesidir. Kapanma, yalnızca bugün karşılaşılan bir engel olarak kalmaz; gelecekteki karşılaşmaları anlamlandırma biçimine yerleşebilir. Bu, aşılması güç bir oluşum sorunudur; yine de öğrencinin sonraki bütün yaşamını kaçınılmaz biçimde belirlediği ileri sürülmez.

Freire'nin "bankacı eğitim" eleştirisi, öğrenenin hazır bilgileri depolayan konuma yerleştirilmesini ve araştıran özne olarak katılımının bastırılmasını tartışır. Aynı bölümde insanın tamamlanmamışlığının bilincinde olması, eğitimin sürekliliğinin gerekçesidir. [6] Bu deneme, söz konusu tartışmayla tamamlanmışlık kabulü arasında açık bir ilişki kurar: Kişi, kendisine aktarılmış donanımı yetişkinlikte kendi öğrenmesini sona erdirmenin gerekçesine dönüştürebilir; eğitimci olduğunda bu hükmü başkasının oluşumuna da uygulayabilir. Dewey'nin eğitimi gelişmenin sürdürülmesi bakımından ele alması da öğretimin, öğrencinin ileride öğrenebilme imkânlarını nasıl etkilediğini değerlendirmeye yardımcı olur. [5] Burada geliştirilen bağlantı, öğretmenin kendi gelişimini üstlenmesi ile öğrencinin gelecekte kendi oluşumuna katılma imkânları arasındadır.

Durdurulmayı yalnızca dışarıdan gelen baskıyla açıklamak, kişinin tamamlanmışlık kabulünü nasıl sürdürdüğünü eksik bırakır. Yalnızca bireysel iradeyle açıklamak ise o kabulün oluştuğu koşulları görünmezleştirir. Bu çalışma, kişinin katılımını ve bu katılımın koşullarını birlikte ele alır. Gelecekteki gelişimine katılma sorumluluğu, geçmişte kendisine getirilen bütün sınırlamaların suçunu taşıması anlamına gelmez.

Düşünsel kapanma, yapısal sorunları besleyebilir ve onlardan güç alabilir. Eşitsiz söz hakkı, itirazın cezalandırılması ve başarının dar ölçütlerle değerlendirilmesi tamamlanmışlık kabulünü desteklerken, bu kabulü taşıyan kişiler de aynı koşulları yeniden üretebilir. Etki, kişilerin kabullerinin karar ölçütlerine, kurallara ve uygulamalara dönüşmesiyle gerçekleşir. Uygulamanın yol açtığı sorunlar, araçları yeniden değerlendirmek yerine onları daha sıkı kullanmanın gerekçesi yapıldığında bozulma içeriden büyütülür. "Patolojik" ilişkinin toplumsal boyutu burada belirir: Sorunları fark etme ve düzeltme imkânı, onları sürdüren uygulamalar tarafından aşındırılır.

Bu aşınmanın yöneldiği alanı **toplumsal habitat** kavramıyla ifade etmek mümkündür. Habitat, insanın yaşamını sürdürebildiği ve başkalarıyla birlikte bir gelecek kurabildiği maddi ve sosyal koşulların bütünüdür. Su, toprak ve yaşanabilir çevre kadar güven, karşılıklı öğrenme, söz hakkı ve ortak sorunları düzeltebilme imkânı da bu bütünün içindedir. Düşünsel kapanma, itirazı duyulamaz ve hatayı düzeltilemez hâle getirdiği ölçüde, insanın kendi gelişimine katılmasını mümkün kılan sosyal zemini tahrip edebilir. Maddi çevrenin tahribiyle bağlantısı ise bu kapanmanın hangi kararlara dönüştüğü, hangi uygulamaları sürdürdüğü ve bu uygulamaların sonuçlarının değerlendirilmesini nasıl engellediği üzerinden kurulmalıdır.

Birlikte var olma bilincinin insan dışındaki varlıkları da kapsaması, habitatı yalnızca insanın yararlanacağı bir çevre olarak düşünmeyi aşar. Leopold'un toprak etiği, topluluğun kapsamına toprağı, suyu, bitkileri ve hayvanları katar; insanı bu topluluğun bir üyesi olarak konumlandırır. [17] Bu deneme açısından karşılaştırmanın önemi, kişinin kendi dünyasını diğer varlıkların yaşamı içinde kurduğunu tanımasıdır. Burada tamamlanmışlık kabulü, insanın kendi amaçlarını ve kullandığı araçları bu ilişkilerden öğrenmeye kapatması bakımından sorgulanır. Doğayla kurulan ilişki de kişinin kendi oluşumunu yeniden değerlendirmesine konu olur.

Yoğun su kullanan bir üretim tesisine ilişkin düşünce örneği bu bağlantıyı somutlaştırabilir. Yöneticilerin başarıyı yalnızca üretim miktarıyla tanımladığını ve çevrede yaşayanların suya erişiminin güçleşmesini bu ölçütü yeniden değerlendirmeyi gerektiren bir sonuç saymadığını varsayalım. Teknik bilgilerini geliştirirken, uygulamanın sonuçlarını yaşayan insanların itirazlarını geçersizleştirebilirler. Artan yetkinlik böylece zararlı uygulamanın sürdürülmesini kolaylaştırır. Habitatın maddi tahribiyle bağ, kapanmanın karar ve uygulamalar üzerinden etkili olmasında kurulur. Bu örnek belgelenmiş bir vaka değil, önerilen ilişkinin işleyişini görünür kılan bir düşünce örneğidir.

“Toplumun kendi habitatını tahrip etmesi” ifadesi, bu süreçte herkese aynı iradeyi, çıkarı veya sorumluluğu yüklemez. Karar verenler, uygulamaları sürdürenler, bunlardan yararlananlar ve sonuçlarına katlanmak zorunda kalanlar aynı kişiler olmayabilir. Bir uygulamaya geçim zorunluluğuyla katılmak da onun doğruluğunu tamamlanmışlık kabulüyle savunmakla eş tutulamaz. Sorumluluğun değerlendirilmesinde kişinin söz hakkı, karar yetkisi, sonuçları bilme ve müdahale etme imkânı hesaba katılmalıdır. Burada ileri sürülen, bütün yapısal sorunların kişisel kapanmadan doğduğu değildir. Tamamlanmışlık kabulü, bu sorunlarla birleştiğinde onları içeriden büyüten ve düzeltme yollarını daraltan bir fenomene dönüşebilir.

Bu dönüşüm, zamanla ilişkinin toplumsal boyutunu belirginleştirir. Bugünün başarı sayılan uygulamaları, etkileri zamana yayıldıkça yarının yaşam koşullarını aşındırabilir. Geçmişte yeterli sayılan araçları değişmez kabul etmek, böylece sonraki kuşağa yalnızca düşünsel bir sınır bırakmaz; o kuşağın yaşayacağı koşulları da daraltabilir. İnsanlar, yaşamlarını sürdürmek için kullandıkları araçların yeterliliğini tartışma dışı tuttuklarında, aynı araçlarla ortak yaşamın dayanaklarını tüketebilirler. Ortaya çıkan çelişki, yaşamı sürdürme faaliyetinin kendi devamını mümkün kılan koşulları tahrip etmesidir. Gelişimini üstlenme sorumluluğu bu nedenle kişinin kendisine, başkalarına ve ortak geleceğin koşullarına yönelen bir sorumluluğa açılır.

Psikoloji literatürü bu felsefi açıklamanın kapsamını belirlemeye yardımcı olur. Baltes’in yaşam boyu gelişim yaklaşımı, gelişmeyi çok yönlü, kazanım ve kayıpların birlikte bulunduğu bir süreç olarak ele alır. Hartshorne ve Germine’nin araştırması farklı bilişsel yetilerin aynı yaşta zirveye ulaşmadığını gösterir. Somerville ise beyin olgunluğunu tek bir ölçü veya takvimle tanımlamanın sorunlarını tartışır. Bu çalışmalar, bütün zihnin tek bir gelişim çizgisinde ilerlediği varsayımından kaçınmamız gerektiğini destekler. [10, 12, 13]

Weil ve arkadaşlarının araştırmasında, belirli bir görsel görevde kişinin başarısıyla güven değerlendirmesi arasındaki uyum ergenlik boyunca gelişmektedir. Bu bulgu, insanın kendi düşünsel faaliyetini değerlendirmesinin de gelişim konusu olduğunu gösteren sınırlı bir örnektir; felsefi özbilincin tamamını ölçmez. Roberts ve arkadaşlarının boylamsal araştırmalar meta-analizi ise kişilik özelliklerinde yetişkinlik boyunca değişmeler bulunduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla ergenlik, sonrasında değişmenin imkânsızlaştığı bir sınır olarak ele alınamaz. [11, 16]

Kruglanski ve Webster’ın bilişsel kapanma yaklaşımı, kesin bir cevaba ulaşma ve o cevabı koruma ihtiyacının bilgi değerlendirmesini nasıl etkileyebildiğini inceler. Deci ve Ryan’ın araştırma değerlendirmesi de özerkliği destekleyen bağlamlar ile kontrolcü bağlamların motivasyon ve öğrenme bakımından farklılaşmasını ele alır. Bu kaynaklar, kapanmanın ve katılımın olası mekanizmaları için yardımcıdır. Burada ileri sürülen tamamlanmışlık kabulünü bütünlüğü içinde doğrudan sınamış araştırmalar olarak sunulmamaktadır. [14, 15]

Çalışmanın literatüre sunduğu öneri, zaman, tamamlanmışlık kabulü, sosyal sorumluluk ve toplumsal yeniden üretim arasındaki ilişkidedir. Fromm’un toplumsal olarak normalleşmiş bozulma ve Freire’nin

tamamlanmamışlık tartışmaları bu açıklamanın belirli yönleriyle kesişir. [6, 18] Denemenin katkısı; kişinin kendi oluşumunu tamamlanmış sayması, geçen süre ve yetkinliği bu tutumun gerekçesi yapması ve kapanmasını başkasının oluşumuna taşıması arasındaki bağ üzerinden değerlendirilmelidir. Benzer kavramların daha önce kullanılmış olması, bu gerekçe zincirinin bütünüyle aynı açıklama olduğunu tek başına göstermez.

Gelişimi üstlenmek, sürekli daha hızlı, üretken veya uyumlu olma görevine indirgenemez. Rosa, Dörre ve Lessenich'in dinamik istikrar çözümlemesi, mevcut düzenin sürdürülmesinin bile büyüme ve hızlanma talep edebildiğini tartışır. [9] İnsan, bu beklentileri sorgulayarak veya yaşamının hızını değiştirerek de kendi oluşumuna katılabilir. Katılımın genişlemesi, karşılıklı öğrenmeye izin veren ilişkilerle ve ortak yaşamın maddi koşullarının korunmasıyla desteklenir.

Tamamlanmışlık kabulü, zaman içinde sürdürülen bir tutum olduğundan yeniden ele alınabilir. Bir başkasının itirazı, başarısızlık veya yeni bir karşılaşma, kişinin araçlarının yetersizliğini görünür kılabilir. Bu karşılaşmalar değişmeyi kendiliğinden sağlamaz; fakat yetişkinlik de yeniden öğrenmenin sona erdiği bir dönem değildir. Kendi geçmişini silemeyen insan, o geçmişin bugünkü yaşamında hangi yetkiyle konuştuğunu değerlendirebilir.

İnsan kendi başlangıcını seçmez; o başlangıçtan devraldığı hayatın nasıl sürdürüleceğine katılabilir. Gelişimini zamandan devralması, geçen yılların onun adına yapacağını varsaydığı işi kendi sorumluluğu içinde görmesidir. **Zaman ilerlerken zihin tekrara yerleşebilir; kişi tekrarın süresini olgunluğunun kanıtı sayabilir.** Bu yüzden yetişkinliğin sorusu, uygulayabilecek kadar öğrenmiş olmakla sınırlanamaz; uygulamanın sonuçlarından yeniden öğrenmeye ve değişmeye açık kalmayı da içerir.

Bu sorumluluk, kişinin kendi dünyasını diğer insanların, hayvanların ve doğanın varlığı içinde kurduğunun bilinciyle hareket etmesini gerektirir. **Bilmek, bilinenin kişinin yaşamını ve ilişkilerini değiştirmesine izin vermenin yerine geçmez.** Kişi kendi kapanmasını başkasının oluşumunun sınırına dönüştürdüğünde, geçmişte yeterli saydığı araçlar ortak geleceği de daraltabilir. Kendi gelişimini üstlenmek, başkalarının aynı katılım imkânını tanımak ve geleceğe bırakılan ortak yaşam koşullarının sorumluluğunu taşımaktır.

Kaynakça

1. **Augustinus.** İtiraflar, XI. kitap, özellikle 20, 26-28. bölümler. Birincil metin. Zaman deneyiminin bellek, dikkat ve beklenti ilişkisi.

2. **Bergson, H.** (1907/1911). *Creative Evolution*. Çev. Arthur Mitchell. I. bölümün başlangıcı. Birincil metin. Süre, geçmişin devamlılığı ve kişiliğin değişmesi.

3. **Kant, I.** (1784). *What Is Enlightenment?* Çev. Mary C. Smith. Çevrimiçi metin: Columbia Üniversitesi.

4. **Beauvoir, S. de.** (1947). *The Ethics of Ambiguity*. II. bölüm: Personal Freedom and Others. Birincil metin. Çocukluk dünyası, ergenlikte seçim ve yeniden değerlendirme.

5. **Dewey, J.** (1916). *Democracy and Education*. IV. bölüm: “Education as Growth”. Çevrimiçi metin: Project Gutenberg.

6. **Freire, P.** (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Çev. Myra Bergman Ramos. II. bölüm. Birincil metin. Bankacı eğitim, problemleştirici öğrenme ve insanın tamamlanmamışlığı.

7. **Wrathall, M.** (2025). “Martin Heidegger.” E. N. Zalta ve U. Nodelman (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, İlkbahar 2025 sürümü. Akademik başvuru maddesi. *Being and Time* (1927) üzerine ikincil kaynak; burada tüm eserin doğrudan incelendiği iddia edilmiyor.

8. **Seneca.** *On the Shortness of Life*, VII. bölüm. Birincil metin, Stewart çevirisi. Yaşam süresi ile yaşanmışlık ayrımı.

9. **Rosa, H., Dörre, K. ve Lessenich, S.** (2017; çevrimiçi 2016). “Appropriation, Activation and Acceleration: The Escalatory Logics of Capitalist Modernity and the Crises of Dynamic Stabilization.” *Theory, Culture & Society*, 34(1), 53-73. doi:10.1177/0263276416657600. Toplumsal yeniden üretimde hızlanma ve büyüme gereksinimi.

10. **Baltes, P. B.** (1987). “Theoretical Propositions of Life-Span Developmental Psychology: On the Dynamics Between Growth and Decline.” *Developmental Psychology*, 23(5), 611-626. doi:10.1037/0012-1649.23.5.611. Kurumsal PDF.

Kaynakça / devam

11. **Weil, L. G. ve arkadaşları.** (2013). “The Development of Metacognitive Ability in Adolescence.” *Consciousness and Cognition*, 22(1), 264-271. doi:10.1016/j.concog.2013.01.004. Tam metin.

12. **Hartshorne, J. K. ve Germine, L. T.** (2015). “When Does Cognitive Functioning Peak? The Asynchronous Rise and Fall of Different Cognitive Abilities Across the Life Span.” *Psychological Science*, 26(4), 433-443. doi:10.1177/0956797614567339. Araştırma PDF’si.

13. **Somerville, L. H.** (2016). “Searching for Signatures of Brain Maturity: What Are We Searching For?” *Neuron*, 92(6), 1164-1167. doi:10.1016/j.neuron.2016.10.059. Harvard kaynaklı PDF.

14. **Kruglanski, A. W. ve Webster, D. M.** (1996). “Motivated Closing of the Mind: ‘Seizing’ and ‘Freezing’.” *Psychological Review*, 103(2), 263-283. doi:10.1037/0033-295X.103.2.263. Bibliyografik kayıt ve özet.

15. **Deci, E. L. ve Ryan, R. M.** (1987). “The Support of Autonomy and the Control of Behavior.” *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1024-1037. doi:10.1037/0022-3514.53.6.1024. Yazarların kuramsal programından PDF.

16. **Roberts, B. W., Walton, K. E. ve Viechtbauer, W.** (2006). “Patterns of Mean-Level Change in Personality Traits Across the Life Course: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies.” *Psychological Bulletin*, 132(1), 1-25. doi:10.1037/0033-2909.132.1.1. Kayıt ve özet.

17. **Leopold, A.** (1949). “The Land Ethic.” *A Sand County Almanac, and Sketches Here and There* içinde. Oxford University Press. Özellikle “The Community Concept” bölümü. Birincil metin, Leopold Writing Program PDF’si. İnsan, toprak, su, bitki ve hayvanlar arasındaki topluluk ilişkisi.

18. **Fromm, E.** (1944). “Individual and Social Origins of Neurosis.” *American Sociological Review*, 9(4), 380-384. Birincil metin, Erich Fromm Literary Estate arşivi. Toplumsal olarak örüntülenmiş bozulma, bireysel nevroz ve normalliğin patolojisi ayrımı.

YAZAR HAKKINDA

Hakkı Tan, sosyoloji ve eleştirel kuram alanlarında çalışan bağımsız bir araştırmacıdır. Uluslararası yazar adı: Hakki Tan. Bu deneme, insanın zamanla ilişkisini düşünsel gelişim, sosyal sorumluluk ve ortak yaşamın koşulları üzerinden ele alır.

ÖNERİLEN ATIF

Tan, H. (2026). *İnsanın Zamanla İlişkisi*. Felsefi deneme. Türkçe sürüm, 13 Kasım 2026.

orcid.org/0009-0008-8582-3132 | hakkitan.org